

MONOD

DE TITULO EPISTOLAE VULGO AD HEBRAEOS

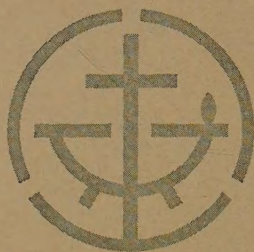
School of Theology at Claremont

1001 1328326

BS
2775
M62

GERMAN

LIBRARY

Southern California
SCHOOL OF THEOLOGY
Claremont, California

Aus der Bibliothek
von
Walter Bauer

geboren 1877
gestorben 1960

De titulo Epistolæ
vulgo ad Hebræos inscriptæ

DISSERTATIO ADJUTRIX
QUAM AD THEOLOGICAM LICENTIAM OBTINENDAM

PUBLICÆ DEFENDET

VICTOR MONOD

Literarum jam licentiatius

MONTALBANI
EX TYPIS IMPRIMERIE COOPÉRATIVE

1910

Prix: 1.50
chez Plantureux à
Poutarlier
(D. 41)

DE TITULO EPISTOLÆ
VULGO AD HEBRÆOS INSCRIPTÆ

Theology Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

PUBLICATIONS DU MÊME AUTEUR

- Les persécuteurs et les martyrs. *Etude de psychologie religieuse*, in-8°, 1905 2 »
- Le problème de l'amour de Dieu (Extrait de la *Revue de théologie et des questions religieuses*), in-8°, 1907 1 »
- Le problème de Dieu et la théologie chrétienne depuis la Réforme. *Etude historique*, in-8°, 1910.. 3 50
- De titulo Epistolæ vulgo ad Hebræos inscriptæ, in-8°, 1910 1 50

Envoi franco contre mandat-poste à l'adresse de M. Victor Monod,
route de Besançon, 32, à Pontarlier (Doubs).

155
2775
M62

De titulo Epistolæ vulgo ad Hebræos inscriptæ

DISSERTATIO ADJUTRIX

QUAM AD THEOLOGICAM LICENTIAM OBTINENDAM

PUBLICE DEFENDET

VICTOR MONOD

Literarum jam licentiatius

MONTALBANI

EX TYPIS IMPRIMERIE COOPÉRATIVE

—
1910

Facultas theologica libera montalbanensis

C. BRUSTON, *, I. ☉ Decanus emeritus.
A. WABNITZ, *, I. ☉ Professor emeritus.
F. LEENHARDT, I. ☉ Professor emeritus.
A. WESTPHAL, A. ☉ Professor emeritus.

Professores.

E. DOUMERGUE, I. ☉, decanus. Historiā ecclesiæ.
F. MONTET, A. ☉ Lingua N. T. et Patrum his-
toria.
H. BOIS, I. ☉ Systematica theologia.
L. MAURY, A. ☉ Practica theologia.
E. BRUSTON V. T. explicatio critica.
A. ARNAL N. T. explicatio critica.
L. PERRIER Philosophia et scientia na-
turæ.
N. Historia religionum et bi-
blica theologia.

A. ARNAL, Præses disputationis.
A. WABNITZ, *, I. ☉, } assessores.
E. BRUSTON, }

*Ne approbet an improbet peculiarem opinionem candidati
recusat Facultas.*

Theology Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

CAPUT I

VERBUM « HEBRÆOS » IN TITULO EPISTOLÆ NOSTRÆ
SINGULAREM ET PRISCIS INTERPRETIBUS IGNOTAM
SIGNIFICATIONEM USURPARE.

Quæ sit origo libri vulgo *Epistola ad Hebræos* dicti ita latet ab ultimo tempore ut nemo unquam exposuerit indubitate quomodo confectum sit præclarum illud opus. Ad quos, a quo, quando, quare scriptus sit hic libellus ignoramus omnino et critici nondum pervenerunt ad certas congruentesque conjecturas. Post sexdecim sæcula, Theodorus Zahn, ille subtilis existimator, refert iterum in fine disquisitionis suæ¹ modestum iudicium Origenis : τίς δέ ὁ γράψας τήν ἐπιστολήν, τὸ μὲν ἀληθὲς θεὸς οἶδεν. Overbeck pronuntiat Epistolam ad Hebræos in Canone esse quasi « rem melchisedechianam sine stemmate² ». Revera quod traditum est de Epistola ad Hebræos ab ecclesiæ antiquissimis patribus nullo modo inter se consentaneum vide-

1. *Einleitung in d. N. T.* (1899), II, 151.

2. *Zur Geschichte des Canons* (1880), p. 1.

tur et patefacit magnam inopiam consilii. Liquet profecto quo pacto et quo sæculo omnes ad eandem sententiam — Paulum auctorem epistolæ — convenerint sed neminem fugit talem opinionem esse meram conjecturam paulatim ad prosperam fortunam adductam cum carerent manifesta documenta. Etenim quo magis repetitur tempus quo scripta fuerit epistola eo magis dissentiunt inter se testimonia Patrum ita ut difficile fingas quam discrepent opiniones de Epistola ad Hebræos secundo et tertio sæculo editæ. Quas breviter commemorabo ad apertam dilucidationem obtinendam.

Antiquissimum testimonium proditum de Epistola ad Hebræos est, sine dubio, *Clementis Romani* qui in epistola sua ad Corinthios (90 an. C.) utitur frequenter libro nostro et verba ipsa ponit. Veteres scriptores jam designaverunt verba a Clemente ex Epistola ad Hebræos assumpta : Eusebius in *Historia Ecclesiastica* (III, 38) hanc conjunctionem indicat et Hieronymus in *Catalog. Script. Eccl.* (II, 853) dicit presse : « Multis de eadem Epistola [ad Hebræos] non solum sensibus sed juxta verborum quoque ordinem abutitur. Omnino grandis in utraque similitudo est. » Clemens vero de titulo et de auctore tacet : testificatio ejus valet solum ad probandum epistolam nostram esse in usu et in laude Romæ anno 90.

Deinde, conservatis notatisque temporibus, venit vox Clementis Alexandrini qui refert (apud Eusebium, *H. E.*, VI, 14) judicium sibi traditum « a beato presbytero » quem *Pantænum*, Clementis magistrum, plurimi putant. Pantænus. (150 an. C.)

affirmat Paulum scripsisse Epistolam ad Hebræos, repugnasse autem ad suum nomen primis epistolæ verbis adjiciendum quia Christus Jesus unicus verus apostolus ab Omnipotente ipso ad Hebræos missus esset. (Cf. Heb. III, 1.) Notandum est Pantæni antiquissimam dictionem jam habendam pro interpretatione ambiguae conditionis epistolæ nostræ et nullo modo pro memoria a majoribus accepta. Callidæ conjecturæ beneficio scholæ catecheticae alexandrinæ antistes dat credibilem rationem cur epistola nomen Pauli non præferat sed Pantæni successores minime adstrictos hac opinione se judicaverunt.

Etenim *Clemens Alexandrinus* ipse (200 an. C.) alteram famam refert (ap. Euseb., *H. E.*, VI, 14) : « Nonnulli dicunt Epistolam ad Hebræos esse Pauli sed scriptam fuisse Hebræis hebraice et Lucam transtulisse eam ut vulgaretur Græcis, quamobrem eundem colorem inveniri in hac translatione quem in Actis. Congruenter naturæ dicunt *Paulus apostolus* non præscribi : apostolus enim scribebat Hebræis præjudicata opinione imbutis et seipsum spernentibus, idcirco valde prudenter non alienavit lectores nomen suum in principio collocans. » — Clemens credit perinde ac Pantænus epistolam fuisse a Paulo ad Judæos Palestinenses missam sed ponit alteram conjecturam ad explicandum literas sine salutatione et stylum ornatiorem quam Pauli. Clementis sermo non videtur congruere melius quam Pantæni cum majorum certa memoria de Epistola ad Hebræos; interpretari enim videtur criticus noster alexandri-

num rumorem de Paulo epistolæ auctore cum illud tamen certum esset nullo tempore nomen apostoli fuisse præ libro ipso inventum.

Origenes (240 an. C.) commoratur in stylo longe lateque a stylo Pauli discrepante — πᾶς ὁ ἐπιστάμενος κρίνειν πράξεων διαφοράς ἐμλογήσται ἄν — et in sententiis peculiaribus et dissimilibus doctrinæ epistolarum canonicarum. Secundum Origenem scriptor Epistolæ ad Hebræos ignotus est et ignotus manebit, solus enim Deus noscit quis ille sit. Duo rumores nihilominus refert Origenes : dicunt enim alii Clementem Romanum auctorem epistolæ, alii Lucam (apud Euseb., *H. E.*, VI, 25).

Irenæus (190 an. C.) in operibus a nobis servatis ignorat omnino, ut plerisque videtur¹, epistolam nostram. Stephanus Gobar vero in sexto sæculo (apud Photium) dicit : « Hippolytum et Irenæum negare Epistolam ad Hebræos esse Pauli. » Eusebius quidem dicit (*H. E.*, V, 26) : « Irenæum apud βιβλίον τι διαλέξεων διαφόρων commemoravisse Epistolam ad Hebræos et Salomonis sapientiam. » — Si Eusebii sententiam conferes cum consueto silentio Irenæi de Epistola ad Hebræos, judicabis, mea quidem sententia, epistolam nostram esse episcopo Lugduni libellum parvi ponderis volumini epistolarum Pauli alienum.

Tertullianus (200 an. C.) in tractatu suo *de Pudicitia* (§ 20) dicit : « Exstat et Barnabæ titulus ad Hebræos, adeo satis auctorati viri, ut quem Paulus juxta se constituerit in abstinentiæ tenore. Et uti-

1. Aliter sentit Zahn, *Geschichte des Kanons*, I, 298.

que receptior apud ecclesias Epistola Barnabæ illo apocrypho pastore mœchorum. Monens itaque discipulos : omnibus initiis », etc. (commemorat *Heb.*, VI, 4 ad 8). — Loquitur hic Tertullianus perinde ac si epistola ad Hebræos omnium consensu Barnabæ tribueretur.

Denique in tractatu nuperrime reperto de *libris ss. scripturarum* quem alii *Origeni* (240), alii *Novatiano* (250) tribuunt, locus *Heb.*, XIII, 15, profertur ut dictum « sanctissimi Barnabæ¹ ».

Priscorum ecclesiasticorum scriptorum testimoniis consideratis et diligenter perpensis, haud imprudenter concludes secundo jam sæculo aliquid occultum et singulare in Epistolam ad Hebræos omnium oculos inflectere. Famam obscuram de auctore, epistolam sine salutatione, literas ad Judæos græci sermonis elegantia insignes mirabantur jam Patres. Si genus dicendi ornatum animadvertiebant, nomina Lucas aut Clementis Romani in mentem veniebant, si autem expromptas sententias, nomina Pauli aut Barnabæ. Sed quicumque auctor erat, difficile percipiebant cur ad Palestinenses scripsisset et cur nomen celavisset. In summa, traditio externa in hoc unum conveniebat : *epistolæ titulum* quem inopinatum et mirum prisci ipsi putaverunt.

Ergo si quis hodiernus existimator ænigmatis Epistolæ ad Hebræos cupit non ultra certa et probata procedere et quæ sint legitime colligenda ex

1. *Tractatus Origenis de libris ss. scripturarum*, ed. Batiffol, Paris, 1900, p. 108.

Patrum scriptis tantum intueri, illi inquirendum est imprimis, mea quidem sententia, quomodo ille titulus ab omnibus affirmatus interpretandus sit. Ego vero verborum *ad Hebræos* sola enodatione terminavi mei præsentis laboris modum quippe qui existimarem critico veritatis cupido fugiendas conjecturas audaces et nimis argutas de auctore Epistolæ ad Hebræos quæ nuper floruerint.

I. Universi ecclesiastici scriptores jam enumerati conveniunt libello nostro *Epistolam ad Hebræos* inscribendum esse et nomen alterum non videtur unquam ab ullo cognitum. Scilicet ea quæ libri non dicunt fuerunt suspecta ætate nostra. In celeberrimo Muratori fragmento (200 an. C.?) tredecim canonicæ Pauli epistolæ enumeratæ sunt sine ulla Epistolæ ad Hebræos memoria, sed continuo legitur: « Fertur etiam ad Laudecenses, alia ad Alexandrinos Pauli nomine fictæ ad hæresem Marcionis et alia plura quæ in catholicam ecclesiam recipi non potest. » Critici nonnulli existimaverunt seu epistolam ad Laudecenses (Laodicenses) seu epistolam ad Alexandrinos nostram ad Hebræos epistolam altero nomine condere. Sed facilius rem conjectare quam probare cum constet nullum locum Epistolæ ad Hebræos unquam prolatum esse a Patribus nomine dissimili. Infirma et vana indicia quæ ex Philastro aut ex codice Bœrneriano nono sæculo scripto collecta sunt¹.

1. Plura disputata vide apud Zahn, *Einleitung in d. N. T.*, II, 118, et apud Bleek, *Der Brief an die H.*, I, 43.

Tali consensu de titulo epistolæ nostræ consensaneum videtur statim dicere epistolam a scriptore ipso *ad Hebræos* inscriptam fuisse et hunc titulum primitivam salutationem in breve coactam nobis suppeditare. Caveamus autem ne nimis festinato concludamus et plurimos criticos inconsulte redarguamus. Non scripsit Paulus ipse : *ad Romanos*, *ad Corinthios*, præ suis epistolis sed credendum tales inscriptiones additas esse a scribis qui epistolas Pauli in volumina retulerint. Simili modo forte fuit $\pi\rho\delta\varsigma$ $\epsilon\lambda\epsilon\gamma\chi\iota\omicron\upsilon\varsigma$ scriptum præ epistola nostra a librario qui primus eam cum epistolis Pauli conjunxerit. Hæc sentiunt Zahn et Wrede¹. At, mea sententia, nullo pacto fieri potest scribam qui primus præ libello nostro $\pi\rho\delta\varsigma$ $\epsilon\lambda\epsilon\gamma\chi\iota\omicron\upsilon\varsigma$ scripserit hunc pro paulino opere habuisse et cum apostolicis epistolis comparavisse. Minime enim congruunt tempus quo titulus *ad Hebræos* primum occurrit et tempus quo epistolam ad Hebræos inter Pauli epistolas numerandam veteres affirmant. Namque per duo sæcula extra volumen paulinum consulto manet Epistola ad Hebræos apud latinam ecclesiam². Secundo sæculo fragmentum Muratori omnino ignorat Epistolam ad Hebræos tum cum tredecim epistolas Pauli sedulo percenset. Tertio

1. Der Titel... wird dadurch entstanden sein dass man den Hebräerbrief mit anderen an verschiedene Adressen gerichteten Sendschreiben verband und ihn ebenso wie die übrigen Teile mit einem kurzen Titel versehen wollte. Zahn, *Einleit.* in *N. T.*, II, 112. — Bei der Bildung des $\pi\rho\delta\varsigma$ $\epsilon\lambda\epsilon\gamma\chi\iota\omicron\upsilon\varsigma$ ist die paulinische Urheberschaft schon vorausgesetzt. Wrede *Das literarische Rätsel des Hbriefes*, p. 80.

2. Cf. Zahn, *Grundriss der Gesch. des ntn. Kanons*, 1901, p. 18 et 37.

sæculo, Novatianus (250), Cyprianus (250), Victorinus (300) agnoscunt et allegant omnes literas Pauli; de epistola ad Hebræos silēt. Irenæo iudice, epistola ad Hebræos extra volumen epistolarum Pauli stat et cum Sapientia Salomonis confertur. Tertulliano iudice, extra canonem apostolicum jacet sed « ab homine satis auctorato » scripta est. At vero non ita fuit apud græcam ecclesiam nam secundo jam sæculo Pantænus et Clemens Alexandrinus epistolam nostram esse Pauli affirmant. Fateor equidem, sed dicta ipsa Pantæni et Clementis patefaciunt, ut videtur, famam incertiore de confectione libelli. Satis est ceterum ut pro explorato habeamus Epistolam ad Hebræos ab initio in ancipiti positam esse, si græcos codices veteres inspiciamus. Etenim si Epistola nostra permixtionis causa prima jam ætate ad Pauli epistolarum similitudinem vocata fuisset, justum locum inter epistolas ex longitudine plerumque ordinatas, id est quartum, (post epistolas ad Corinthios) semper obtinuisset¹. Atqui si reipsa in codicibus antiquissimis Epistola ad Hebræos semper juxta Pauli epistolas invenitur, decimum tantum (post epistolas ad ecclesias) vel quartum decimum locum tenet eadem. Frequentior decimus locus (apud Athanasium, Theodoretum, Euthalium, codices Alexandrinum

1. Nonne dicit ipse Zahn (*Geschichte des ntm. Kanons*, II, 335)? « Es ist hier vom Hebräerbrief vorläufig abgesehen, weil dessen wechselnde Stellung auf die Reihenfolge der übrigen Gemeindebriefe *keinen nachweisbaren Einfluss* gehabt hat, schon darum, weil er, seltene Ausnahmen abgerechnet, entweder hinter allen übrigen Gemeindebriefen oder hinter den Privatbriefen seine Stelle fand. »

et Sinaïticum, etc.). Quartus decimus locus reperitur apud Iambos ad Seleucum, codices K. L. P., etc.¹. Si talia testimonia indiciaque sedulo perpendes, non dices, ut Zahn aut Wrede, libello nostro πρὸς Ἑβραίους inscriptum fuisse ad exemplar Pauli epistularum sed, in contrarium, sanctum opus sine patre fuisse juxta Pauli epistolas ordinatum quia illi πρὸς Ἑβραίους nomen erat.

Quanam in parte sacri voluminis erat ponendus liber ille venerandus cujus auctor celabatur? Duplici modo inscriptæ sunt epistolæ quæ in N. T. continentur, alteræ ex suis lectoribus (Pauli), alteræ ex suis auctoribus (Petri, Johannis, etc.) Epistola dicta *ad Hebræos* impar erat nec mirum si Pauli epistolis a principio inserta fuerit et si, ex consequentia, duæ interpretationes vigerent : Ἑβραίους esse gentis nomen, Paulum esse auctorem. At puto multis de causis credendum secundo sæculo inter christianos vulgatum esse libellum solum et singularem sine aperto patrocinio qui religiosam auctoritatem obtineret et nomine πρὸς Ἑβραίους jam designaretur². Nonnulli, ut res ferebat, — in primis alexandrina catechetica schola, — operam dederunt ut colenda illa epistola inter apostolicos libros

1. Vide plura apud Zahn, *op. citat*, II, 358. In codice Vaticano, Epistola ad Hebræos legitur post II Thessal sed nonnulli putant illam in principio post Galatas (*quintam*) scriptam fuisse. In sola thebaïca vel sahidica translatione epistola ad Hebræos *quartum* locum — post II Corinthios — obtinet (Bleek, *op. citat*, I, 173). In quodam syriano codice (Zahn, *Grundriss des G. des Kanons*, p. 84) *quintum* locum tenet.

2. Notandus titulus in priscis codicibus (Sinait. Vatican. Alexandr. etc.) πρὸς Ἑβραίους sine ἐπιστολῇ. Tertullianus dicit : Barnabæ *titulus* ad Hebræos.

locum teneret et a tituli similitudine eam consociaverunt cum Pauli scriptis. Constat tamen e testimonio Patrum, ex ordine epistolæ nostræ in Paulino volumine, fortunam et auctoritatem Epistolæ ad Hebræos secundo tertioque sæculo longe discordavisse ab epistolarum aliarum Pauli fortuna et auctoritate.

II. Si autem titulus noster non fictus fuerit ad exemplar Pauli epistolarum, nobis inquirendum nunc quid ille valeat et quibus reconditis Hebræis epistola ab auctore ipso scripta vel a prisco scriba attributa fuerit. In epistola ipsa nulla regio, nulla urbs nomine refertur excepta salutatione ab οἱ ἀπὸ τῆς Ἰερουσαλῆμ (XIII, 24) nuntiata. Quæ verba diverso modo interpretantur : hi dicunt epistolam *in Italia* scriptam esse, illi epistolam *ad Italos* missam esse et municipum salutem afferre. Sed quidquid est, difficile perspicies quid Italia ad Hebræos pertineat.

Hebræos nostros esse *Palestinenses* putant plerique antiqui scriptores Pantænus, Clemens Alexandrinus, Chrysostomus, etc., sed plerique hodierni existimatores obstant. Nam Epistola ad Hebræos multis in locis ab epistola catholica longe discrepat. Cum scriptor memorat « aggregationem nostri mutuam a quibusdam desertam » (x, 25) vel dicit lectores suos esse « segnes auribus » et tardos in eloquiis Dei cognoscendis, invita longa Evangelii notitia, (v, 11) manifesto congregationem unam et certam alloquitur cujus historia, (x, 32) virtutes, (vi, 10) et ductores (xiii, 7) sibi nota sunt, non universos Palestinenses. Fuitne epistola ad ecclesiam

Hierosolymæ scripta? Adversantur numerosæ rationes. Epistolæ ad Hebræos lectores a casibus vitæ Jesu plane alieni videntur: audiverunt (II, 1) non viderunt ea quæ ad Evangelium pertinent, salus ad eos pervenit unice per homines qui Dominum ipsum audiverant, (II, 3) id est, per apostolos; fuerunt ἐπηγγελισμένοι: sicuti Israelitæ qui audiverunt et non obediverunt (IV, 2; III, 16). Alia omnia quæ de ecclesia Hebræorum dicta sunt ab ecclesia Hierosolymæ dissident. Ecclesia Hierosolymæ pauper, Hebræi vero ministraverunt sanctis et ministrant (VI, 10); ecclesia Hierosolymæ mater apostolorum et prædicatorum, Hebræi vero necesse habent se doceri quæ sint rudimenta initii eloquiorum Dei (V, 12), etc.¹ Epistola ad Hebræos manifesto, ad ecclesiam filiam, ab apostolis conditam, nullo modo ad ecclesiam matrem ceterarum destinata est.

Hebræos esse *christianos hebraicum sermonem usurpantes* judæis hellenistis græce loquentibus contrarios (Act. VI, 1; IX, 29)² haud facilius est creditu. Jam dicimus epistolam nostram a catholica epistola longe differre, et eandem ab hebraïca lingua esse translatam mihi contra fidem videtur. Quis enim concedet græcam translationem unicam primo quoque tempore hebraïcum exemplar ita obruisse ut jam Clemens Romanus textum nostrum tantum novisset? Quem grammaticum fugient

1. Vide Zahn, *Einleitung*, II, 142.

2. Cf. Chrysostom, ad. Act. VI, 1. Ἑλληνιστὰς δὲ οἶμαι καλεῖν τοὺς Ἑλληνιστὶ φθεγγομένους, etc.

multa oratoria ornamenta et genus dicendi magnificentum quæ græcum textum epistolæ nostræ illustrant et hebraïco sermoni repugnant? Paronomasia frequentissime utitur græcus sermo noster : πολυμερῶς... πολυτρόπως πάλαι... πατρίσιν... προσήτοις, I, 1; ἔρχθεν ἄρ' ὧν ἔπχθεν, V, 8; χαλῶ καὶ κχρῶ, V, 14; ἀπάτωρ, ἀρχήτωρ, VII, 3; cf. VII, 23 et 24; VIII, 7 et 8; x, 29 et 34; XI, 27, etc. Sunt quoque verba græca elegantia quæ in hebraïca lingua sordida necessario fiant. Lege modo Novi Testamenti hebraïcam translationem Salkinsoni : πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως interpretatur : פנכים רבות ובפנים שנים (multis occasionibus et diversa facie); Θεατριζέμενοι x, 33 interpretatur : ראוה היתה (in visu fuistis)¹. Sed præsertim notandum est

• Vetus Testamentum in Epistola ad Hebræos semper ex græca LXXvirali versione esse prolatum : vide, exempli gratia, I, 10 ad 12; VIII, 8-12; XII, 5; vide XI, 23 quo : « viderunt *parentes* » dicitur, sicuti LXX seniores (Exod. II, 2; habet hebraïcus textus : vidit *mater*); vide XI, 21 : ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου αὐτοῦ quod congruit ad unguem cum falsa LXXvirali interpretatione (Legerunt LXX מטה, *virga*, cum plurimi interpretes legunt מטה, *lectus*, in Genes. XLVII, 31). Quæ cum ita² sint, non jam dubitare

1. Hæc contra Thomam Aquin. qui in *prolog. in ep. ad Heb.* dixit : Etsi sciebat Paulus omnem linguam, tamen melius sciebat Hebræam, tanquam sibi magis connaturalem, in qua scripsit epistolam istam. Et ideo magis ornate potuit loqui in idiomate suo quam in aliquo alio... Lucas autem istum ornatum transtulit.

2. Plura vide apud Bleek, *Hbrieß*, I, 20 et 357. Multis exemplis Bleek probat Epistolam ad Hebræos magis LXXvirali versionem esse obnoxiam quam Pauli epistolas et scriptorem, contra morem Pauli, nunquam emendare græcam interpretationem V. T. ex Hebræis verbis authenticis.

possumus — invito Patrum iudicio — quin verba authentica scriptoris ad Hebræos habeamus et Epistola nostra uno tenore ab uno auctore ad unam ecclesiam scripta sit. Sed quænam illa ecclesia cujus nomen priscis Patribus latuit? Quisnam ille titulus quem nullus ecclesiasticus scriptor intellexit et tantas vanas conjecturas movit? Cum constet duo sensus qui verbo *Hebræos* vulgo tribuantur minime accipiendos esse, cum constet veteres existimatores tertiæ interpretationis inscios fuisse, præsumendum est verbum illud raram et singularem significationem usurpare¹. Prope est ut dicam : quo magis mirabilem et inopinatum sensum inveniemus, eo magis illum ad veritatem accedere dicemus.

1. Klostermann (*Zur Theorie der bib. Weissagung und zur Charakteristik des Hbriefes*, 1889) opinatus est πρὸς Ἑβραίους per errorem scriptum fuisse et ex πρὸς Βερυαίους = Βερουαίους manare. Sed ordine quærendum primum an titulus *ad Hebræos*, ab omnibus affirmatus, revera nullum sensum præbeat. Ratio disputandi Klostermani conjecturam post Schielei conjecturam ponit. Cf. Harnack, *Z. f. d. neutestam. Wissenschaft*, 1900, p. 21, nota 2 : πρὸς τοὺς ἑταίρους proponitur obiter.

CAPUT II

VERBUM « HEBRÆOS » IN TITULO EPISTOLÆ NOSTRÆ TROPICE INTERPRETANDUM

Nuperrime fuit in medium allata a germano critico, F. M. Schieleo, nova conjectura ad caliginem quæ Epistolam ad Hebræos complectitur discutiendam, audacia et fecunditate adeo insignis ut hic litterator non dubitet quin salutationem amissam epistolæ in totum restituat¹. Omnia quidem quæ Schiele colligit et fingit perpendere mihi non expedit sed permagni momenti videtur explicatio critici illius de verbis *ad Hebræos* quippe quæ mirum in modum cum argumentis capituli primi nostri congruat. Etenim, Schieleo iudice, *Hebræos*

1. Harnack's probabilia concerning the adress and the author of the epistle to the Hebrews in *The American Journal of theology*, 1905, p. 290. Schiele hic interpretatur dicta Harnacki in libello ejus : *Probabilia über die Adresse und den Verfasser des Hebräerbriefes* in *Zschrift f. d. ntestamentliche Wissenschaft*, 1900, p. 16. Schiele restituit salutationem amissam ad hunc modum :

[Πρίσκα καὶ Ἀκύλας, οἱ ἀδελφοί] τοῖς ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις ἐπίσυναγωγῆς Ἑβραίων, τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ, κλητοῖς ἁγίοις. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη κτλ.

esse vel Palestinenses vel christianos hebraicam linguam usurpantes non fas est. Schiele notat, ut Zahn, lectores epistolæ nostræ esse omnino expertes curarum quæ tum, Paulo teste, sollicitabant christianos genere judaïcos — nempe, quanti momenti essent christianis Judæorum cærimoniæ, sacrificium, circumcisio ceteraque præcepta Mosis. Nullus enim vero timor auctorem epistolæ incedere unquam videtur ne lectores in judaicam servitutem recidant¹. Attamen Hebræi nostri pulcherrime versantur in studio Veteris Testamenti. Talibus perpensis, apparet *Hebræorum* congregationem ad Judæos pertinere non quod ad stirpem sed quod ad religionem attinet. At vero fuitne unquam aliquis judaïsmus a sacrorum ritu solutus et Sacræ Scripturæ obstrictus? Ita fuit, profecto, et Schiele memorat (secundum Schürerum) exstitisse Tanaïde et in Ponto, jam ante Christum, collegia gentilia quæ a Judæis ita instituta fuerint ut collegia Σεβομενῶν θεὸν ὑψίστον dicerentur sed quæ extra synagogas manerent. Quorum sectatores suo jure Deo serviebant et quamvis in magno pretio Vetus Testamentum haberent, se compedibus legis judaicæ plane liberos putabant. Verisimile ergo videtur critico nostro epistolam ad Hebræos fuisse missam ad aliquod collegium σεβομενῶν θεὸν ὑψίστον ad fidem christianam conversum.

Sed quamobrem fuisset tale collegium — gentile ex parte — liberorum fidelium συναγωγὴ Ἑβραίων nomine dictum? Quia verbum *Hebræi* hic usurpatur

1. Cf. Harnack, *loc. citat.*, p. 17.

tropice neque ullam habet vim nisi sonet *viatores, peregrinos ex visibilibus ad invisibilia exsurgentes*. Nonne Philo scripsit de Josèpho : « Hebræum se gloriabatur quorum est a sensibilibus migrare ad intelligibilia. Hebræus enim migrator interpretatur? » Nonne lectores epistolæ nostræ continuo invitantur ut mundum (IX, 11)·apparentia (XI, 3) contrectabilia (XII, 18) instabilia et factitia (XII, 27) relinquunt et verum tabernaculum (VIII, 2), civitatem illam habentem fundamenta (X, 11), etc., ingrediantur? Nonne assiduis verbis : Ἐξέρχῃσθαι, ἔξοδοις, ἐξάγχεϊν, διαβαίνειν, διέρχῃσθαι, εἰσέρχῃσθαι, εἰσέλναι, εἰσόδος canit scriptor eandem cantilenam : *Exeamus igitur*? Nonne talibus argumentis consentaneum erit *ad Hebræos* vertere in *ad migratores*¹.

Mihi legenti hæc nova conjectura confestim visa est notatione perdigna. Timeo tamen ne eadem, nimix sollertiæ causa, offendat apud multos lectores. Etenim, paucis ac brevibus paginis, Schiele vult enodare laqueos omnes disputationum quæ per tot sæcula de Epistola ad Hebræos ortæ sunt. Ex epigrammate Romæ invento in quo verba ΣΥΝΑΓΩΓΗΣ ΑΙΒΡΕΩΝ reperiuntur, vult cogere criticus noster Epistolam ad Hebræos ad eandem romanam pro-seucham missam fuisse, quanquam, se ipso iudice, ignoramus omnino quo sæculo et a quibus — judæis aut christianis — epigramma illud inscriptum fuerit. Adde quod idem Schiele confert dicta Schüreri de collegiis σ. θ. ι. Tanaïde et in *Ponto* cum conjectura Harnacki qui Priscam et Aquilam,

1. *Loc. citat*, p. 305 et 306.

Ponticum natione, auctores epistolæ designat. Mea quidem sententia, res quæ congruunt nimis callide suspectæ fiunt et periculosum est omnes nodos simul expedire. Pono nullum fructum capiendum ex collegiis *σεβασμῶν θεῶν ὑψιστον*, de eisdem enim fama obscura est et minime potest dici talia collegia fuisse insignia studio V. T. et contemptu sacrorum Judæorum, circumcisionis, etc. Non in Pontum decet nos intendere animos sed contra in Alexandriam ubi compertum est judaïsmum largiorem et cultiorem quam Judææ et Asiæ Minoris floruisse, ubi opera Philonis permulta et consimilia specimina explanationis allegoricæ V. T. nobis præbent. Omni conjectura de auctore et lectoribus epistolæ seposita, quæstio nostra omnis hæc est ; I. An nobis in universum æstimantibus est facultas explicandi verbum *Hebræi* per tropum? An *migratio vel peregrinatio* sit revera vis figurata quæ in verbo insit? II. An quæ sunt maxime agitata in *epistola nostra* talem conjecturam ad titulum explicandum commendant? De utroque loco plura dicenda ad opinionem Schielei confirmandam.

I

Quod ad originem nominis *עברי* attinet constat hoc duci in V. T. stemmatibus a patriarcha Heber, Semi nepote (Gen. x, 21)¹. Talis autem interpretatio

1. Cf. Josephi, *Antiq. judaïc*, I, 6.

mihi contra fidem videtur, nam Heber nullo modo supereminet patriarchas qui inter Semum et Abrahamum vixerunt et perdifficiliter rationem subicies cur Judæa gens nomen ex Heber præ Schelah aut Arpaschad nomen duxerit. Atqui nomen Heber haudquaquam singulare et unicum videtur apud Judæos quando sex hominibus in V. T. attribuitur. Jam Theodoretus (*Quæst. in Genes.* 61) admonebat non omnes filios Semi (cf. *Genes* x, 21 et 31), ut Arabes et Aramæos, dici *Hebræos* sed solos filios Abrahami et Isaaci ita ut verisimile esset nomen Hebræorum ex עבר = *regio ulterior* flecti et migratorem Abrahamum memorare. Etenim in Genesi primus Abram dicitur Hebræus (xiv, 13) et a Flavio Josepho nominatur idem Εβραῖος Εβραίων πατρις (*Antiq. Jud.* 14, 10, 22). Ambrosius quoque dissimili conjectura nomen ad Abrahamum referebat: « immutata est litera propter sonum ut non vocarentur Abræi sed Hebræi. Si enim *origo* ex Abraham est, ex ipso trahi debet *nomen* non ex Heber ». (Ad Phil. 4). Ceterum multi veteres critici (Maimonides, Raschi, Luther, etc.) repudiaverunt declinationem verbi ex patriarcha Heber. His de causis pro certo puto nomen Hebræorum manare ex עבר *transiit* et עבר *regio ulterior* atque monere Abrahamum a Deo vocatum במעבר הנהר, ex regione trans flumen sita (Josue xxiv, 3)¹.

Quod certum est, LXX interpretes, seu recte, seu

1. Cf. Winer, *Bibl. Realwörterbuch*, 1847, p. 472; Bleek, *Einleitung in A. T.*, 1870, p. 74; Meyer, *Der Stamm Jakob*, etc. (*Z. f. alttm. Wissenschaft*, 1886, p. 11); Orelli in *Hauck's Realencyclopädie* (9, 462, 25) in incerto est de hac enodatione.

falso, hoc modo verbum עברי interpretati sunt. Nam cum primum in V. T. nominatur *Hebræus Abram*, transfert Septuagintaviralis translatio singulari hoc modo : Ἀβραμ ὁ πέραιτης, id est, *Abrahamus advena transeuphratensis* (Gen. xiv, 13). In primo libro Samuelis (xiii, 7) quoque lusus verborum de Hebræis עברים עברי pulcherrime perceptus est ab LXX qui scribunt : οἱ διαβαίνοντες διέβησαν¹ (infra xiii, 19 LXX transferunt recte οἱ Ἑβραῖοι). Quæ explanatio verbi Hebræi eo proximius ad verum accedens visa est LXX interpretibus quod sententiæ de migratione, de transitu populi Dei, quod verba πάροις, παρεπίδημος dicta de Judæis, copiose inveniuntur in Sacra Scriptura. Hebræus Abraham putat se advenam et hospitem intra aborigenes Canaan et dicit Hethæis : πάροις, καὶ παρεπίδημος ἐγώ εἰμι μέθ' ὑμῶν (*Genes* xxiii, 4; cf. xvii, 8; xxviii, 4, etc.)². Per quadringentos annos progenies Abrahami erit peregrina in terra aliena πάροις τὸ σπέρμα σου (Gen xv, 13). Multo post etiam, cum Hebræi soli incolunt terram Canaan non prædicant se legitimos filios Heber terram majorum legitime occupantes sed percipiunt se — alia ratione quidem — hospites et peregrinos in terra Dei.

1. Notandum est in epistola nostra (xi, 29) διέβησαν sine subjectiva parte dici in loco quo *Hebræi* exspectabantur. Roget fortasse aliquis an hoc verbum illic de industria suppressum fuerit.

2. Legendus de hoc loco commentarius Philonis. « Cur dicit : Advena et peregrinus ego sum vobiscum? — Nonne peregrinationis modo degit sicut advena omnis anima sapiens in mortali hoc corpore, pro habitatione habens ac patria purissimam illiam essentiam cœli » (*Quæst in Genes*, IV, § 73, ex armenia lingua ab Auchero translata, cf. *Ibid.*, IV, § 178. Richterriana editione operum Philonis (Lipsiæ, 1828) usus sum).

παροιῶς ἐγὼ εἶμι ἐν τῇ γῇ καὶ παρεπίδημος καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου (Ps. xxxix, 12; cf. Ps. cxix, 19; I Paralip. xxix, 15; Levit. xxv, 23). Cum Jacob vitam suam Pharaoni refert, æquiparat eam peregrinationi cui-dam : Αἱ ἡμέραι ἃς παροιῶ (Gen. xlvii, 9). Nonne tot sententiæ cogebant LXX ut existimarent gentile nomen talis populi significare τὸ περάτης, τὸ διαδύνων? Huic interpretationi enim non repugnaverunt LXX et Philo eamden sedulo collegit, imo argutiorē reddidit, opponendo non terram transeuphratensem et terram ciseuphratensem, non Creatorem omnium et fugaces incolas terræ sed visibilia et invisibilia, corpus et animam. Etenim de Josepho prænuntiante ossa sua in Canaan transferenda esse, dicit Philo : « Fuit memoratu dignum credidisse illum quod visitabit Deus genus Israeliticum' non traditurus id in perpetuam servitutem Ignorantiæ, cæcæ dominæ; item discrevisse illum quod mortale est animæ ab immortalī ejus parte; quæ ad corporis voluptates ceterosque affectus immoderatos pertinent, ut mortalia reliquisse in Ægypto, de incorruptilibus vero sollicitè providisse ut cum ascendentibus in virtutis civitates deportarentur... Non servus sed imperator Ægypti — id est, totius corporeæ regionis — fuit Josephus, Hebræum enim se gloriabatur, ex genere *quod solet a sensibilibus migrare ad intelligibilia* : hebræus enim migrator (περάτης) interpretatur. Jactabat se nihil illic fecisse [Genes xl, 15] nam non miscere se improborum studiis et constanter ab

1. Græce : τὸ ὁρατὸν γένος genus qui videt [Deum].

his abstinere non mediocris laus est. » In eodem libello *de Migratione* invenitur locus alter, subobscurus quidem, ubi verbum *Hebræum* tropice usurpari videtur : « Dicit Sarra : Peperi filium, non ut Ægyptiæ mulieres in flore corporis, sed ut *Hebrææ animæ* in senectute mea; quando quidquid est sensibile ac mortale marcescit, repubescunt autem intelligibilia et immortalia quæ veneratione et laude digna sunt'. »

In universum æstimanti hoc peculiare Judæi Philonis fuit quod plerumque hic videtur alienus a superbia de suæ gentis natalibus. Judæi, ex Philonis dictis, non sunt natio terrenis finibus inclusa sed gens natura intelligibili et cælesti incluta. *Speculativa gens* nominantur Israelitæ a Philone (*Quæst in Exod* 1, § 21). Cum in *Legatione ad Caium* patrociniū Judæorum suscipit, nuncupat eos *ἱστανὸν γένος* et memorat sedulo *Israel* hebraïce significare *Qui Deum videt* Israelitasque esse animas αἱ τὸ γεννητὸν πᾶν ὑπερκόψασαι τὸ ἀγέννητον καὶ θεῖον ὅρῳ περικείμεναι (§ 1). Non distinguit dilucide Philo filios Abrahami a ceteris hominibus sed contra declarat felices omnes qui perveniunt ad visum Dei (*De Abrahamo* § 12). Prope est ut dicam a Philone omnem animam migrantem ad invisibilia haberi pro Hebræa vel Judæa.

Ex his diversis locis potest sane confici apud Alexandrinos Judæos nomen Hebræorum nonnunquam explicari per tropum, his interpretantibus *Hebræos* ex LXX ut advenas transeuphratenses,

migratores, illis ex Philone ut alienigenas in terra terrenisque, migrantes ad cœlum, peregrinos invisibilia quærentes.

Atqui reipsa apud Alexandrinum Origenem semel et sæpius utraque explicatio refertur. In *Genes* xiv, 13, dicit Origenes : « περάτης vocatur Abraham (ab LXX) quia ille ex Chaldæorum terra, transgressus Mesopotamiam, venit in partes Cananæorum Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ τοῖς περὶ Ἀβὺλαν Ἑβραῖος¹. » (Nota Aquilam interpretem qui nolit עברי in περάτης vertere nequaquam Alexandrinum esse.) Alias dicit idem Origenes figuratam vim verbo collocans : « Hebræi transeuntes interpretantur. Iste ergo ipse populus etiam Hebræus dicitur, quia transiit de Ægypto ad terram repromissionis, de tenebris ad lucem, de morte ad vitam². » Sed imprimis permagni momenti mihi videtur locus Origenis de Matt. xiv, 22 : « Separavit Jesus turbam ex suis discipulis, adegit eos inscendere in navigium et præire sibi in ripam alteram dum dimitteret turbam. Οὐ γὰρ ἐδύναντο οἱ ὄχλοι εἰς τὸ πέραν ἀπελθεῖν, ὥς οὐ μυστικῶς Ἑβραῖοι οἵτινες ἑρμηνεύονται περατικοί. Sed id erat Jesu discipulorum opus, nempe, in ripam alteram abire et visibilia corporaliaque ut fugitiva supergredi (ὑπερβῆναι) atque contra invisibilia æternaque petere³. » Nonne ex tam inopinata usurpatione nominis Hebræorum illud consequitur ut Origenes æque ac Philo jampridem soleret occultam et mys-

1. *Orig. opera*, ed. Lommatzsch, VIII, 70.

2. *Homilia XIX in Numeros 4*, ed. Lommatzsch, X, 239.

3. *Comment. in Evang. Matth. 5*, ed. Lommatzsch, III, 77.

ticam significationem verbo Ἑβραῖος adscribere? Etenim christianos ipsos tanquam migrantes ad æterna *Hebræos* dici licet, Origene iudice.

Ceteroqui in natura rerum erat homines Novi Pacti seipsos comparare cum veteribus Hebræis, priscis migratoribus. Eadem dicta enim quæ notavimus in V. T. de hominibus peregrinis in terra referebant christiani. Se quoque dicebant παροίκους καὶ παρεπιδήμους (I Petr. II, 11; cf. *ibid.* I, 11; I, 17). Nonne incipit *Epistola Clementis Romani ad Corinthios* ad hunc modum : Ἡ ἐκκλησία... ἡ παροικοῦσα Ῥώμην... τῇ παροικοῦσῃ Κέρινθον? (Cf. exord. *Epist. Polycarpi ad Philipp.* et alibi.) Nonne legimus in epistola dicta *secunda Clementis ad Corinthios* § 5) : κατὰλειψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κόσμου? Et in *Epistola ad Diognetum* : πατρίδας οἰκοῦσιν (christiani) ἰδίαις ἀλλ' ὡς παροικοί..., etc. (lege § 5 et § 6). Talibus et tam multis sentiis consentaneum erat profecto migratores veteris pacti cum migratoribus novi pacti conferri, veteres Hebræos cum novis Hebræis.

II

Quæ cum ita sint, nil mirum si conjectemus vim figuratam verbo *Hebræos* esse subjectam in titulo epistolæ nostræ; cum autem facem præferamus huic interpretationi minute a nobis res perquirenda est. Duo capita percensenda : A. An interpretatio per tropum tituli Epistolæ ad Hebræos *possibilis* sit? — B. An eadem *verisimilis* et *rebus consentanea* sit?

A. Interpretationi figuratæ verborum *ad Hebræos* in titulo Epistolæ vulgo ad Hebræos inscriptæ profecto patet locus, nam auctor Epistolæ LXXvii-alem translationem cognoscit, excluso hebraïco exemplari, et utitur maxime (c. vii) quarto decimo illo capite Genesis ubi "Ἀβραμ τῷ πέρατῃ legitur. Adde quod idem cognoscit sine dubio varia Philonis scripta permultis dictis epistolæ philonianum spiritum olentibus'. Vocabula rara et Paulo ignota ut ἀπύχασμα I, 3, μετριοπαθεῖν V, 2, ἀρήτωρ VII, 3, apud Philonem quoque inveniuntur. Sententiæ Novo Testamento alienæ ut : διεμαρτύρατο πρὸς τις (II, 6; cf. IV, 4) cum Sacra Scriptura profertur (cf. Philo, *De Ebrietate* XIV : Εἶπε γὰρ πρὸς τις; *De Plant. Noe*, § 21, etc.) ut : ὥς ἔπος εἶπεῖν (VII, 9) philonianis finitimæ videntur. E philoniano fonte hauritur fama de Mose filio filia Pharaonis dicto (XI, 24; cf. *Vita Mos.* I, VII, θυγαθρίδος τοῦ τσοῦτου βασιλέως νομισθεῖς).

Non modo auctorem Epistolæ nostræ cognovisse alexandrinam et philonianam doctrinam sed illum legisse Philonis librum *De Migratione Abrahami* (Græce : περί ἀποικίας), ubi definitio verbi *Hebræi* per tropum reperitur, veri simillimum est. Hi enim duo libelli tam vicini sunt ut Schiele dicat undecimum caput Epistolæ ad Hebræos quasi christianam paraphrasim voluminis Philonis sonare¹. Epistola ad Hebræos sedulo commoratur in exodo

1. Cf. Bleek, I, 398 sq., et Carpzov, *Prolegomena ad Exercitt. Philon. in Ep. ad Hebr.* Helmstädt, 1750.

2. *Loc. citat.*, 307, nota 29.

ossium Josephi (XI, 22) a Philone explanato (§ 4) ut supra diximus. Epistola nostra declarat « exivit Abrahamus nesciens quo esset venturus » (XI, 8); simili modo Philo notaverat (§ 9) non dixisse Deum Abrahamo : « terram quam tibi ostendo », sed « quam tibi ostendam » εἰς μαρτυρίαν πιστέως animi non gratias agentis ex eventu rerum sed ἐκ προσδοκίας τῶν μελλόντων (cf. XI, 1, et X, 1). In Philonis libello (§ 22) exemplum justī Noe (XI, 7), Abrahami, Isaaci, Jacobi et Sarræ (§§ 22 et 25) parentis οὗ κατὰ τὰς χρονικάς τοῦ ἔτους ὥρας (cf. XI, 11) proferebatur. In summa, locus epistolæ nostræ quem legimus in c. XI, 1 ad 15, nos semel et sæpius memores libelli περὶ ἀποικίας — et variorum voluminum Philonis' — esse cogit. Patriarchæ, ait Philo (*De Migrat.*, §§ 34 et 38, et *De Somniis* I, 8) erraverunt in terra chaldaica et in terra Charan quæ sunt symbolum mundi sensibilis et caduci ubi nulla firma ædificia inveniuntur (cf. XI, 9, *commoratus in tabernaculis*). « Sed cum Jacob consummatus erit (ἐπειδὴν ἤδη τελειωθῇ. Cf. II, 10; V, 9; VII, 28; IX, 9; X, 1; X, 14; XI, 40; XII, 23) relinquet domum sensibilibus et condet domum spiritualem ut spiritualem quam præmonstrat, perstans ipse adhuc in pœnis et in sensibilibus (cf. XI, 13, *non adepti promissa sed eminus ea conspicati*). Dicit enim Jacob : « Quando et ego domum mihi faciam? Quando, contemptis sensibus et sensibilibus, intellectum et rationem habitabo versaborque cum rebus ratione contemplandis sicut perquisitrices rerum animæ quæ ob-

1. Cf. Bleek, *op. citat.*, III, 720 sq., *passim*.

stetrices solent nominari. Nam hæc faciunt propria tecta et promptuaria studiosis virtutis animis. Sed nullum munitius ædificium quam timor Dei quibus constituunt sibi Deum custodiam et arcem inexpugnabilem. » (Cf. *Expectabat enim civitatem illam habentem fundamenta cujus artifex et conditor est Deus*, XI, 10, et XI, 16.)

Dum peregrinantur animæ, ait Philo, pietate et fide opus est : Ἐκὼν μέντοι πορευόμενος μήτε κἀμῇ (cf. XII, 3) ὡς ὑπενδούς ἐκλασσει, μήτε ραθυμῆσῃ... μημησάμενος δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ὁρμαῖς τὸ στάδιον ἀπταίστως ἀνύσῃ τοῦ βίου (cf. XII, 1)... (§ 24). Qui Deum sequuntur necessarios habent comites angelos (I, 14) et imprimis Verbum Dei ducem : Ἐὼς μὲν γὰρ οὐ τέλειώται, ἡγεμόνι τῆς ὁδοῦ χρῆται λόγῳ θεῷ (§ 31; cf. *Hebr.* II, 10; II, 16; XII, 2, etc.).

Ex tot verbis sentiis et consimilibus apparet liquido auctorem ignotum Epistolæ ad Hebræos legisse et quartum decimum caput Genesis in LXX virali translatione et Philonis libellum *de Migratione* — id est, cuncta fragmenta quæ supra attulimus ad figuratam interpretationem verbi *Hebræi* probandam. Quamobrem pono : *possibile est* vim allegoricam titulo epistolæ nostræ inesse.

B. Nunc autem addo : si epistolam ipsam considerabis non dices : *possibile* at vero *valde probabile* est rem ita se habere. Nam qui sit cogitationum ordo apud epistolam ad Hebræos cunctis criticis visum est perarduum statuere. Digreditur oratio vel retro fertur et incertum propositum exsequi videtur. Sed lux fit, ordo patet simul ac primum interpretamur initium epistolæ ad hunc modum :

« Duplicis generis sunt Hebræi, Hebræi secundum carnem, terrenam patriam petentes, Hebræi secundum spiritum, cœlestem patriam petentes. Deus multifarie multipliciterque locutus est olim in prophetis Hebræis secundum carnem; ultimis diebus hisce locutus est in Filio nobis, novis Hebræis secundum Spiritum. Quæ cum ita sint, non intempestive referemus quid simile, quid dissimile veteres Hebræi habeant atque Christiani Hebræi. » Quibus comparandis cardinem epistolæ nostræ verti demonstrabo, percurrrens præcipuas partes libelli, neglectis minoribus ita ut solæ sententiæ præcellentes in lucem proferantur. Qua ratione enim epistolam ad Hebræos dividendam puto :

I. *Jesus est primus inter Hebræos spirituales* (c. 1 et 11). — Jesus, effulgentia gloriæ Dei et character personæ illius, demissus est ad homines, fecit purificationem peccatorum et, insignia virtutis assecutus, consedit ad dextram¹ majestatis Dei in locis excelsissimis. Propter suam imminutionem² factus est Jesus præstantior angelis et sortitus est nomen excellentius præ illis. Jam in diversis locis V. T. eminentia Filii prædicatur. Propterea oportet nos attendere sedulo ea quæ audivimus, nam si Hebræi secundum carnem audiverunt sermonem per angelos dictum, nos vero, Hebræi secundum spiritum, audivimus sermonem per Filium Dei dictum, signis et variis prodigiis confirmatum. Cur ille Christus

1. Cf. Bleek, II, 78. Demonstrat Bleek in N. T. sessionem ad dextram Dei soli Christo resurrecto et nunquam Verbo æterno tribui.

2. Cf. 1, 9 *propterea* unxit te Deus... ultra consortes tuos et 11, 9, Jesum gloria coronatum... *propter* mortis perpersionem.

angelos superemineat ratio patet. Non angelis in gloria permansis subjecit Deus mundum futurum sed Christo peregrinatori, qui parumper inferior angelis factus est sed postea gloria et honore coronatus est propter mortis perpersionem. Deus volebat mittere hominibus verum Ducem salutis qui multos filios in gloriam adduceret. Decebat talem ducem consummatum fieri per perpersiones. Decebat illum carnis et sanguinis participem, per omnia fratribus similem fuisse, ita ut dux ipse tentatus et perpressus iis qui tentarentur succurrere posset.

II. *Veteres et novi Hebræi* (c. III et IV). — Ducem quoque habuerunt veteres Hebræi, Moſen, « potius eligentem simul malis vexari cum populo Dei quam temporariam retinere peccati fruitionem » (xi, 25) fidum in tota domo ipsius, ut et Christus Jesus fidus fuit ei qui ipsum constituit. At Moſes fidus fuit ut famulus ad testificanda quæ post erant dicenda, Christus vero ut Filius cujus domus sumus nos, si modo spem fiduciamque ad finem usque retinuerimus. Dux imperfectus Moſes, nam Hebræi qui exiverant ex Ægypto exacerbaverunt Dominum ita ut juraverit Deus eos non ingressuros in terram promissam. Caveamus ne nos quoque, Hebræi migrantes ad cœlum, vocationis cœlestis consortes, legatum et pontificem professionis nostræ Jesum Christum habentes, per tarditatem excludamur.

Veteribus novisque Hebræis eadem promissio fuit : in requiem ingredi. Sed veteribus non profuit auditus sermo et nullo tempore in requiem veram propter contumaciam introiverunt. Errat enim

si quis existimat Mosen vel Josue Hebræos in requiem collocavisse. Reliquus est aliquis sabbatismus Dei, nam Deus rursum quemdam præfinit diem apud Davidem dicens : Hodie si vocem ejus audiveritis, ne obdurate corda vestra. Soli christiani Hebræi, Christo duce, ingredi possunt in divinam requiem et requiescere, quemadmodum Deus requiescit ab operibus suis. Studeamus igitur ingredi in illam requiem. Habemus nos pontificem magnum qui transivit cœlos et libertatem ingrediendi sacrarium per sanguinem nobis acquisivit (cf. I, 3; IV, 14; IX, 12; X, 12, et imprimis X, 20, ubi via nova novis Hebræis aperta opponitur viæ nondum manifestæ apud veteres IX, 8).

III. *Vetus et novus pontifex* (c. v ad VII). — Omnis pontifex offert dona et victimas pro peccatis. Jesus vero propter dolorem et obedientiam factus est pontifex eximius singularisque. Pronunciatus est enim ille a Deo pontifex secundum ordinem Melchisedeci, tum cum, fidus migrator invisibilia petens, ingressus est in sacrarium æternum intra velum (V, 10; VI, 20). Historiam illius Melchisedeci recensete, o lectores, cui Abrahamus, princeps Hebræorum secundum carnem, decimas ex omnibus impartitur. Melchisedeco homini omnino alieno familiæ patriarchæ et generi habenti promissiones Abrahamus et Levi decimas dant et ab ipso benedicuntur. Ita fuit profecto quoniam Abrahamus, Levi, Aaron erant homines et sacerdotes qui moriuntur cum de Melchisedeco testetur *quod vivat* (VII, 8). Melchisedec sacerdos *æternus* et vivens, nullam vitæ finem habens, assimilatur

Filio Dei qui non ex lege, cujus praeceptum est carnale, factus est sacerdos sed ex *vi indissolubilis vitae* (VII, 3; VII, 16). Migratio Abrahami, vetus lex, vetus sacerdos nihil consummaverunt et in V. T. Melchisedec prænuntiat pactum melius cujus sponsor factus est Jesus. Apud veteres Hebræos umbra tantum futurorum bonorum, praecepta infirma et inutilia, mortalia et carnalia inveniuntur (IV, 8; VII, 11; VII, 18; VIII, 2; VIII, 5; VIII, 7; IX, 23; X, 1). Novi Hebræi secundum spiritum contra fruuntur spe potiore per quam appropinquant Deum. Jesus sacerdotium habet nunquam transitorium. Unde et servare absolutissime ille potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper vivens ut interpellat pro eis.

IV. *Vetera et nova sacra* (VIII ad X, 18). — Habemus pontificem qui consedit ad dextram throni majestatis Dei in cœlis, minister illius veri tabernaculi a Deo facti ad cujus exemplar tabernaculum Moysi in terra erectum est. In cœlesti tabernaculo, Christus, pontifex futurorum bonorum, proprium sanguinem obtulit et æternam redemptionem adeptus est. Nam si sanguis taurorum et hircorum sanctificaverit ad carnis puritatem, quanto magis sanguis Christi emundabit conscientiam nostram a mortuis operibus ad colendum Deum vivum. Per Christi mortem homines acceperunt æternam hæreditatem. Per Christi mortem Hebræi tandem terram promissam ingrediuntur (IX, 15; VI, 12). Non enim in manu factum sacrarium ingressus est Christus, dux et præcursor noster (πρόδρομος VI, 20), sed in ipsum cœlum ut compareat apud

faciem Dei pro nobis. Nunquam potest lex, iis hostiis quas singulis annis easdem continenter offerunt, accedentes consummare. Nos vero sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu-Christi semel factam¹.

V. *Hebræos spirituales exstitisse in vetere pacto* (x, 19 ad xi, 40). Patet igitur per sanguinem Jesu via ad sacrarium cœleste. Observemus invicem ut nosmet acuamus ad caritatem et bona opera. Nam ei qui Filium Dei conculcaverit et sanguinem pacti per quem fuerat sanctificatus profanum duxerit nulla reliqua est hostia. Patienti et pertinaci animo novis Hebræis est opus ut voluntati Dei obsecuti reportent promissionem — in summa, fide opus est. Ob solam fidem² enim non ob legem nec sacra nec sacerdotes, nonnulli ex majoribus testimonio fuerunt ornati. Inter Hebræos secundum carnem reperiuntur jam Hebræi secundum spiritum, veri migratores potiozem patriam quærentes, id est cœlestem. Abel, Enoch, Noe per fidem condemnaverunt mundum et justitiæ quæ ex fide est facti

1. Ad hunc locum de sacris recte intelligendum vide Philonis, *Comment. in Exod.*, II, § 83, *Quid est tabernaculum?* et § 91, *Quid est velum?* « Per velum, inquit Philo, separatur internum ab externis : internum enim sacrum est et vere divinum; externum vero quamvis et ipsum sit sacrum, haud tamen eandem attingit naturam aut similem. Figuratur autem mutabiles partes mundi sublunares quæ variationem accipiunt et cœlestem [partem], quæ caret casu ac mutatione, atque tanquam velo separantur a se invicem, mediante ætherea æreaque essentia. » Quæ dicta cf. cum locis epistolæ nostræ vi, 19; x, 20.

2. Apud Philonem quoque laudes fidei crebræ : Δίχχιον οὕτως οὐδὲν ὡς ἀκράτω καὶ ἀμυγῇ τῇ πρὸς θεὸν μόνον πίσται καὶ ἡρώθχι (*Quis rer. divin. hæres.*, § 19; cf. *De Præmiis et Pœnis*, § 4 et 5).

sunt heredes. Secundum fidem mortui sunt Abrahamus, Isaac, Jacob, non adepti promissa sed eminus ea conspicati, quapropter Deum non pudet eorum, id est, cognominari Deum eorum; paraverat enim eis urbem. Per fidem Josephus, Moses et multi alii debellaverunt regna, exercuerunt justitiam, adepti sunt promissiones, illi viri quibus indignus erat mundus, in desertis errantes et montibus ac speluncis et cavernis terræ. Sed, invita ipsa fide, hi veteres migratores sese professi hospites et advenas esse in terra non obtinuerunt promissa, eos enim ducem et consummatorum fidei Christum Jesum expectare decebat.

VI. *Castigatione et perpensione itur ad vitam* (c. xii). Proinde nubes veterum testium fide insignium nos peregrinantes circumstat. Præ nobis progreditur dux Jesus, verus migrator, qui pro sibi proposito gaudio toleravit crucem, ignominia contempta, et ad dextram throni Dei consedit. Castigationis participes sunt universi filii Dei et si castigationis expertes manebimus suppositi non filii erimus. Quapropter manus remissas et genua soluta surrigamus. Non enim, ut veteres Hebræi, accessimus ad contrectabilem montem ardentemque, ad ignem ac turbinem, sed ad civitatem Dei vivi, Hierosolymam cœlestem et ad novi pacti mediatorem Jesum. Illi non effugerunt qui recusaverunt divinitus loquentem in terra, multo magis nos, assumentes regnum quod concuti non potest, debemus retinere gratiam per quam ita colamus Deum ut ei grati simus cum verecundia et reverentia.

VII. *Conclusio* (c. XIII). In ultimo capite variæ hortationes leguntur. De cibis et hostiis disserens, auctor memorat Jesum passum esse extra portam perinde ac corpora animalium in sacris pro peccato exuruntur extra castra. Hæc migratio hostiæ memoriam migrationis spiritualium Hebræorum redintegrat. Exeamus igitur et nos extra castra, probum Christi portantes. Non enim habemus hic permanentem civitatem sed futuram illam inquirimus.

Subtilius lineamenta Epistolæ ad Hebræos ostendere haud difficile erit critico singula verba enodate explicanti. Attamen credo jam in confesso fore nostram æquiparationem Hebræorum secundum carnem et Hebræorum secundum spiritum ad cœlestia migrantium duce Christo plurimum luminis afferre ad Epistolam ad Hebræos legendam. Parium paribus relatorum verborum ut πατέρας... ἡμῶν I, 1 ἔσμεν εὐηγγελισμένοι καθάπερ ἀκαίριοι IV, 2 Τοῦτους γὰρ ἡμῶν VII, 26 et 27, cf. VIII, 1 Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς XII, 1 οὐ γὰρ προσεληλύθατε... ἀλλὰ προσεληλύθατε XII, 18 et 22 causa manifestior si veteribus Hebræis opponuntur non — ut plurimi putant — christiani genere judæi, nempe Palestinenses (nullo verbo enim gentiles exsortes fœderis salutis declarantur) sed Hebræi spirituales, id est, animæ omnēs, vel judææ, vel gentiles, quæ peregrinantur in terra, veram et permanentem patriam quærentes.

Ad illud cardinale propositum Epistolæ ad Hebræos minime stupebis si modo versaberis in Philonianis libris. Apud Philonem enim crebro vita

piæ animæ assimilatur migrationi ad terram rerum rationabilium. Nonne credas te Epistolam nostram legere cum Philo, disserens de terra Charan quam Laban patriam stabilem putabat, Jacob vero caducam sedem, dicit : Καλὸν δὲ καὶ ἐν τούτῳ γενομένους μὴ καταγῆρᾶσαι καὶ διακωνίσαι, ἀλλ' ὡς ἐν ξένῃ διατρίβοντας παροίκων τρόπον, αἱ μετανάστασιν ζητεῖν καὶ ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρίαν γῆν (*De Somniis* § 8). Apud eundem Philonem invenies migrationem illam piæ animæ æterna petentis semper pænas doloresque secum trahere πόνους ἀνθρώποις καὶ ἀκρυπῆσι (*De præm. et pænis* § 4)¹. Epistolæ ad Hebræos auctor importavit in christianam doctrinam cogitata Philonis de migratione animarum fidelium et — quod Philoni repugnat² — eadem Λογῶ ἰψι, duci et præcursori animarum credentium, accomodavit. Excogitavit noster scriptor æquiparandos esse Hebræos veteris fœderis, peregrinos ad terrenam patriam migrantes, a Mose ductos, sacerdotibus peccantibus mortalibusque usos et Hebræos novi fœderis peregrinos ad cœlestem patriam migrantes, a Jesu ductos, sacerdotem immortalem nactos. Demonstravit christianam migrationem prospere succedere et longe abesse vano infructuosoque desiderio, quippe christianarum animarum anchoram tutam et firmam ingredi usque in ea quæ sint intra velum (VI, 19). In locum philonianæ theologiæ multam

1. Cf. *De Migrat.*, § 39. Plura vide apud Windisch, *Die Frömmigkeit Philos.*, 1909, passim.

2. Divinum Verbum, fateor, ἡγεµόνα Philo dicit (*De Migr. Ab.*, § 31; cf. supra p. 30) sed non πρόδρομον (ut *Heb.* VI, 20) et minime « perpesum et tentatum ducem » (*Heb.* II, 18).

orationem habentis de migratione sæpe inani et semper mœsta¹, instituta est theologia vere exultans, perfectum opus Christi attollens. E philonianis auctor noster servavit solas cogitationes maxime aptas ad inertiam et languorem ecclesiæ marcentis, retusis aculeis persecutionis, suscitanda — nempe, migrationem spiritualem sub lege potiore quam fortes viri veteris pacti nunc migratam esse, perpetuam permansionem in una fide requirentem, lapsis, etsi pœnitentibus, perpetuo exclusis in novo fœdere (xii, 17 et 25).

1. Cf. Windisch, *op. citat.*, p. 35 et III.

CAPUT III

CONJECTURÆ MINORES

In prioribus capitibus satis multa dicta esse puto ut concludamus titulum πρὸς Ἑβραίους tropice esse intelligendum atque πρὸς τοὺς περάτας, πρὸς τοὺς διακρίνοντας declarare¹. Multæ res tamen ad propositum nostrum pertinentes in incerto manent sed paucis exploratis nos esse contentos oportebit nam quo magis inquisitionem nostram dilatabimus, eo magis in incertas conjecturas incidemus.

Operæ pretium erit profecto quærere utrum auctor ipse an scriba titulum πρὸς Ἑβραίους libello nostro imposuerit. Schiele a quo accepimus lineamenta conjecturæ nostræ existimat titulum ab

1. Jure notat Schiele (*op. citat.*, 307, nota 30) alteram epistolam in N. T. — id est I Petri — pariter inscriptam esse ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις, *advenis electis*. Adde quod in eadem epistola verba παροιμία 1, 17, παροίκους καὶ παρεπιδήμους 11, 11, inveniuntur. Schiele memorat epistolam ipsam I Petri fuisse quondam *Hebrais* inscriptam, Eusebio teste : ἐπιστολὴ ἐν ᾗ τοῖς ἐξ Ἑβραίων οὖσιν ἐν διασπορᾷ γράφει (*H. E.*, III, 4, 2). Sed hic Eusebium uti tropice verbo *Hebræo* nullo modo fieri potest et illi occurrere sententiam Origenis (apud eundem *Euseb.*, *H. E.*, III, 1, 2) de Petro prædicante in Ponto, Galatia, Bithynia, Cappadocia Asiaque τοῖς ἐκ διασπορᾶς Ἰουδαίοις verisimillime est.

auctore ipso inscriptum esse et epistolam missam fuisse ad romanam proseucham christianorum ἀλλήλοφίλως studiosorum cui nomen Ἐπιστολογράφῃ Ἑβραίων esset. Ego vero in talem sententiam ire recuso, nam mihi non plane apparet cur auctor Epistolæ ad Hebræos longum libellum confecerit ad explanandam æquiparationem adeo notam suis lectoribus ut ipsi jamdiu se Hebræos spirituales prædicarent. Mihi videtur in contrarium auctorem nostrum novam et stupendam figuram assumpsisse ut ardorem ecclesiæ languentis incenderet. Etenim ad conjecturam nostram probandam non possumus quin rationem reddamus cur vis figurativa tituli Epistolæ ad Hebræos omnes ecclesiasticos scriptores secundo tertioque sæculo fugerit. Atqui si Romæ fuerit revera primo sæculo christianus conventus nomine Ἐπιστολογράφῃ Ἑβραίων dictus, nunquam expedies quare traditio latina singularem illam usurpationem nominis Hebræorum omnino prætermiserit. Meminerimus enim lectores epistolæ nostræ nullum collegium caducum et minimi ponderis constituere sed vero ecclesiam longo jam tempore (x, 32 et 5, 12) conditam et apostolorum prædicatione dignatam (ii, 3). Non de collegio nostrorum Hebræorum dicendum ut Schiele : *at that time of intermingling of religions such organisations sprang up like mushrooms*¹. Si Epistola ad romanam ecclesiam Ἐπιστολογράφῃ Ἑβραίων nomine dictam missa fuit, vim figuratam tituli unquam exolevisse absurdum videtur.

1. Schiele, *loc. citat.*, p. 302, nota 18.

Nonne dicemus igitur scribam quemdam interpretationis alexandrinæ peritum præ epistola sine patre πρὸς Ἑβραίους inscripsisse et veteres Patres ecclesiæ qui philonianæ doctrinæ expertes erant privatam conjecturam hujus scribæ male intellexisse? At vero aut erravimus vehementer dum præcipuas partes epistolæ dispiciebamus aut tota ipsa epistola spectat ad Hebræos carnales et Hebræos spirituales comparandos. Titulus ad doctrinam libelli adeo consonat ut dolosam artem scribæ inferioris ætatis suspectare non liceat — Scilicet conjectura de scriba valere potest ad confutandos criticos qui epitomen nostram falsam putarent. Nobis enim semper fas erit respondere : etsi erravimus, ut docetis, nonne erravimus æque atque erravit ille scriba qui, iisdem oculis et eadem mente epistolam legens, suo jure ei titulum *ad Hebræos* imposuit?

Attamen conjecturam de scriba secundam pono et titulum *ad Hebræos* ab ipso auctore epistolæ scriptum credo. Sed ut rationem eruamus ignorantiae Patrum de vi figurativa tituli illius, necesse est opinemur initium quoddam epistolæ fortuito aut de industria excisum fuisse. Exordium capiunt enim literæ ad Hebræos in abruptissimum modum contra morem inter scriptores N. T. receptum et contra firmam consuetudinem veterum in epistolaribus colloquiis. Quæ cum ita sint, suspicari licet profecto fuisse quondam initium epistolæ nostræ, initio Epistolæ ad Romanos (1, 1 ad 17) vicinum, quod salutationem auctoris et argumentum libelli contineret. In hac amissa parte auctor,

ut conjectura maxime probabile est, ordine edocebat quid inter Hebræos secundum carnem et Hebræos secundum spiritum interesset (quā sententiam restituere tentavimus supra p. 31). Deinde propositum suum peragebat, disserens de Jesu et Mose, de Hebræis ex Ægypto egredientibus et de christianis requiem æternam petentibus, de pontifice Aaron et de pontificibus Melchisedeco et Jesu, etc. Casu accidit ut totum exordium epistolæ amissum fuerit ita ut ex illo hæc verba sola manerent : πρὸς Ἑβραίους. Sed cum interpretatio per tropum nominis Hebræorum rara esset, apud Philonem semel, apud LXXviralem translationem semel aut fortasse bis reperiretur, veteres ecclesiastici scriptores universi putaverunt vocem *Hebræos* ad terram gentemque Judæorum spectare. Ex prima falsa interpretatione ortæ sunt multæ conjecturæ de authentico hebræo, de Paulo auctore, de salutatione amissa ob modestiam vel timorem Pauli, etc. In re male instituta perseveraverunt posthac critici omnes.

Non perquire^{am}bo quis auctor et qui lectores fuerint. Admoneo tamen probabilia in lucem prolata nostra disquisitione congruere cum Harnacki conjectura — nempe auctores esse Priscam et Aquilam, lectores Romæ vivere. Prisca et Aquila enim Romam deseruerunt secundum Claudii edictum (Act. xviii, 2) anno 52 (?). Atqui ipse Philo venerat Romam ut legationem ad Cæsum perageret, commoratus in urbe per totum annum' (anno 40). Est in natura

1. F. Delaunay, *Philon d'Alexandrie*, 1867, p. 180. Dicta Eusebii (*H. E.*,

rerum ut Prisca et Aquila vel ipsum celeberrimum alexandrinum Judæum Romæ audiverint vel per sectatores romanos illius libellum *de Migratione Abrahami* cognoverint. Adde quod Aquila et Prisca communicaverunt Ephesi cum alexandrino Apollo, homine potente in scripturis (Act. xviii, 24): liceat ne illi ab ipso philonianam *ἐκκλήσιαν* acceperint? Memorandum est quoque in prima Epistola ad Corinthios (ix, 24 ad x, 11) Paulum qui tunc Ephesi versaretur cum Prisca et Aquila (xvi, 19) — et cum *Apollo* xvi, 12 — quasi primas lineas Epistolæ ad Hebræos ducere. Sed, talibus perpensis, et quanquam de Prisca auctore conjectura prospere succedit ad salutationem epistolæ de industria remotam explicandam (a femina in ecclesia docente abhorrebant prisci christiani)¹, non possum in Harnacki sententiam ire cum certo animo. Omnia quæ jam retulimus congruunt eodem modo cum Apollo auctore et multa alia Apollo designant. Denotat enim Epistola ad Hebræos scriptorem litteris eruditum, officinæ dicendi alumnum, non christianum solo ardore insignem ut Aquilam vel Priscam. Num enim Ponticum artificem cujus ars erat conficere tabernacula — etsi memores artificis Pauli sumus — aut uxorem ejus (nullæ feminæ apud rhetores persedebant) scripsisse epistolam illam industria

II, 17), Hieronymi (*Catalog. Script. Ecclesiastic.*), Photii (*Bibl. Cod.*, 105), etc., de Philone secunda vice Romæ commorato, Claudio regnante, et cum apostolo Petro congresso — etsi probabiliter falsa — nos docent Philonem plurimum auctoritatis apud Romanos christianos habuisse.

1. Harnack, *Probabilia*, etc.; *Zschrft f. d. neutestamentl. Wiss.*, 1900, p. 37.

verborum præstabilem, doctrina alexandrina imbutam et Veteri Testamento callide alludentem, ad fidem pronum est? Nota nullum locum N. T. de Aquila vel Prisca in publico docentibus inveniri cum auctor noster prædicator magna auctoritate præditus videatur¹. Non in synagoga sed in privato (προσελάβοντο Act. xviii, 26; cf. Matth. xvi, 22) Aquila et Prisca exponunt Apollo viam Dei. Scio equidem eos *adjutores* Pauli dici (Rom. xvi, 3) sed non docebant in publico numerosi *adjutores* Pauli quorum nomina in libro vitæ erant (Philip. iv, 3). Qui recipiunt ecclesiam in domum suam (Rom. xvi, 5; I Corinth. xvi, 19) adjutores Pauli sunt perinde ac eloquentissimi nuntii Evangelii. Quod superest, etiamsi probatum esset Aquilam et Priscam præcipuos, imo unicos auctores² fuisse brevis schedulæ ad Corinthios quam « fratres » Ephesii dederunt Apollo (Act. xviii, 27) non sequeretur eosdem valere ad doctum, longum et præceptivum opus ut Epistolam ad Hebræos scribendum. In summa de auctore Epistolæ ad Hebræos libera conjectura manet et manebit : haud parva indicia sunt in Aquilæ et Priscæ gratiam, sed qui Apollo auctorem suspicantur non inferioribus ponderibus rem dijudicant. Barnabam denique auctorem designant antiquæ duæ voces quæ permagni momenti videntur.

Ego vero nolo hanc controversiam longius producere quippe qui a traditione certa majorum

1. Hebr. xiii, 18; cf. Harnack, *op. citat.*, p. 30.

2. Harnack, *ibid.*, p. 38.

inops sim. Laboravi ut partem maxime compertam testimonii veterum scriptorum de Epistola ad Hebræos, nempe, titulum, recte enodarem et eo pacto notitiam sinceram ac veram totius libelli obtinerem. Disquisitio enim de titulo non solum interest criticorum conjecturæ subtilis studiosorum sed, ut spero, magno adjumento erit ut plures rectius intelligant et magis diligant illam pulchram et insignem Epistolam ad Hebræos quæ, invito obscuro initio, sua eminentia et sua vi, locum comparavit inter apostolicas literas. Novum et rebus aptum ordinem sententiarum proposui cujus præsidio epistola dilucidior et vividior fit. Quem fructum mei laboris plurimi facio, cum Erasmo dicens : « Imo non opinor periclitari fidem si tota ecclesia fallatur in titulo hujus epistolæ, modo constet Spiritum Sanctum fuisse principalem auctorem, id quod interim convenit¹. »

1. *Supportatio errorum Natalis Beddæ*, opp. IX, 594 (apud Alford, *The Greek Testament*, iv, 82).

Vidi :

E. DOUMERGUE,

Decanus.

Vidi, 17 januar. 1910 :

ANDRÉ ARNAL,

Præses disputationis.

INDEX RERUM

CAPUT I. — Verbum « Hebræos » in titulo Epistolæ nostræ singularem et priscis interpretibus ignotam significationem usurpare.....	5
CAPUT II. — Verbum « Hebræos » in titulo Epistolæ nostræ tropice interpretandum.....	18
CAPUT III. — Conjecturæ minores	40

BS Monod, Victor.
2775 De titulo Epistolae vulgo ad Hebraeos in-
M62 scriptae. Montalbani, Ex typis imprimerie
coopérative, 1910.
46p. 25cm.

Diss. adj. - Montauban.
Includes bibliographical references.

1. Bible. N.T. Hebrews--Criticism, inter-
pretation, etc. 2. Jews--Addresses, essays,
lectures. I. Title

A977

CCSC/mmb

